

КІРОВОГРАДСЬКИЙ ІНСТИТУТ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

На правах рукопису

КОТИК Наталія Володимирівна

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИТРАТ ПРАЦІ
У МАТЕРІАЛЬНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Спеціальність 08.09.03 — Праця, заробітна плата та рівень життя

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Кіровоград
1997

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00751985 (Z)

Дисертація
Робота виконана в Кіровоградському інституті
сільськогосподарського машинобудування Міністерства освіти України

- Науковий керівник — доктор економічних наук, професор
Плаксів В. А.
- Офіційні опоненти — доктор економічних наук, професор
Богиня Д. П., Інститут економіки НАН
України;
— кандидат економічних наук,
ст. науковий співробітник, доцент
Семилетов П. П., Національний технічний
університет України — Київський
політехнічний інститут.
- Провідна організація — Економічний науково-дослідний інститут
Міністерства економіки України м. Київ.

Захист відбудеться «26» червня 1997 р. о 13⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К13.01.04 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у Кіровоградському інституті сільськогосподарського машинобудування за адресою: 316017, м. Кіровоград, пр. Правди, 70-А, зал засідань вченої ради інституту.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування за адресою: 316017, м. Кіровоград, пр. Правди, 70-А.

Автореферат розісланий «24» травня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент *А. Б. Немченко*, А. Б. Немченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Однією з найважливіших проблем сучасної трансформації економіки є створення механізму нормативного регулювання витрат праці в матеріальному виробництві, розробка його принципів та форм, що відповідають вимогам ефективної ринкової економіки.

Досвід країн з ринковою економікою показує, що при всіх позитивних економічних якостях ринку, включаючи можливість забезпечення високого рівня організації праці та виробництва, він не вирішує багатьох проблем.

Передусім, ринкова система, головним атрибутом якої є конкуренція, заснована на визнанні нерівності членів суспільства у докладанні своєї праці у достатньо високих організаційних, технологічних та соціально-економічних умовах виробництва. Ринок не гарантує всім право на працю, не забезпечує достатньо ефективних її витрат на всіх етапах матеріального виробництва, що залежить від форми власності виробництва, галузі, ступеня оснащення конкретного виробництва та кваліфікаційного рівня виконавців. Тому існує об'єктивна необхідність створення механізму регулювання витрат праці у процесі матеріального виробництва на підприємствах різних форм власності.

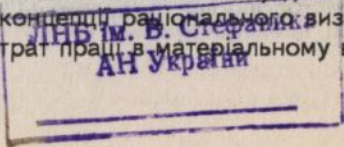
Розробка питань нормативного регулювання витрат праці широко висвітлена та знаходить своє застосування у розвинутих країнах соціально-орієнтованої економіки, оскільки ці проблеми були і залишаються основою постійного зростання ефективності праці.

Значне місце у розвитку теорії та практики ефективності праці, раціоналізації витрат праці в процесі виробництва належить науковому менеджменту.

Нормативне регулювання витрат праці у матеріальному виробництві, та особливо — в умовах формування економіки ринкового типу, поки що залишається концептуально невизначеним. Економічна практика України сьогодні не має моделі противитратного механізму, яка була б адекватною сучасним вимогам ринкових перетворень. Майже зовсім відсутній комплексний системний підхід до проблеми раціонального використання витрат праці на рівні підприємства, територіального комплексу, галузі виробництва. Залишаються невивченими питання формування у процесі виробництва технологічної міри праці, роль відносин власності до формування витратного механізму у процесі доцільної трудової діяльності людини.

Актуальність обраної теми зумовлена:

нерозвиненістю цього напрямку у нашій економічній науці;
необхідністю швидкої розробки концепції раціонального визначення та нормативного регулювання витрат праці в матеріальному виробництві;

відсутністю напрямків діяльності на мікрорівні економіки щодо формування та функціонування нормативного регулювання витрат праці у динамічній системі ринкової економіки.

Особливістю сучасного моменту є непередбачений розвиток ринкової системи у нашій країні, що нагально потребує постійно вносити корективи в дію витратного механізму матеріального виробництва, критерієм оцінки котрих, на наш погляд, може бути економічна оцінка форм реалізації раціональних витрат праці, яким є організація, нормування та оплата праці.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертації є подальший розвиток теоретичних та методичних положень і розробка форм та методів нормативного регулювання витрат праці у матеріальному виробництві, підвищення впливу витрат праці, що нормативно регулюються, на результати виробничо-господарської діяльності підприємства.

Для реалізації цієї мети були поставлені і вирішені у дисертації такі основні завдання:

уточнена з економічної точки зору сутність основних визначень та понять, що пов'язані з нормуванням витрат праці у матеріальному виробництві та його функціонування, як економічної системи;

окреслене місце показників, що визначають продуктивність праці в сучасних умовах сумісно-розділеної праці, розділено-сумісної власності та трансформації економіки ринкового типу;

проаналізовано сучасний стан соціально-економічних умов нормування праці як складової частини системи управління матеріальним виробництвом;

досліджені напрямки трансформування та функціонування технологічної міри праці, зумовленої параметрами виробничого процесу;

обгрунтовані та запропоновані для практичного використання нові форми та методи активізації впливу витрат праці, що нормативно регулюються, на результати виробництва, зокрема:

1) економіко-математичний метод, програмуючий вирішення завдань по установленню раціональних витрат робочого часу на виконання технологічних операцій в умовах підприємства;

2) методика вивчення непродуктивних витрат робочого часу на початку та в кінці робочого періоду;

3) методика обгрунтування та застосування більш прогресивної базової норми праці, відмінність якої полягає в тому, що при одній і тій же технології виробництва вона передбачає якісно вищу організацію праці при максимальній акумуляції досвіду виконавця, застосування прогресивних прийомів та методів праці, зумовлює досягнення реально можливого рівня продуктивності праці на робочому місці.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні проблеми нормативного регулювання

витрат праці робітників сфери матеріального виробництва в умовах переходу України до економіки ринкового типу.

Об'єктами дослідження є підприємства різних форм власності України та Кіровоградської області. Дослідження проведені на прикладі провідних галузей матеріального виробництва, переважно машинобудівної та металобробної промисловості.

Методологічна та теоретична основа роботи.

Теоретичною основою даного дослідження є наукові праці представників різних економічних шкіл — А. Маршалла, Дж. М. Кейнса, Л. Ерхарда, П. Самуельсона, М. Фрідмена, Р. Арона та інших.

В роботі використані наукові праці та досвід американської школи менеджменту, таких її представників як Ф. Тейлор, Г. Емерсон, Ф. Гілбрет, Д. Мак-Грегор, Ф. Хедуорі та інші.

Серед сучасних українських вчених, які досліджують питання ефективності праці, удосконалення витратного механізму у процесі матеріального виробництва, визначаються наукові роботи Д. Богині, І. Бондар, В. Бесєдіна, В. Бабица, О. Бугуцького, В. Волика, В. Данюка, Т. Завгородньої, Б. Ігумнова, В. Ковальова, М. Кіма, Г. Калітича, Ю. Палкіна, В. Плахова, М. Панченка, П. Семилетова, О. Турецького, О. Уманського, Л. Фільштейна, М. Чумаченка, О. Чухно та інших.

В роботі використані наукові праці російських вчених, які плідно займалися дослідженням даної проблеми — О. Гастєва, П. Керженцева, Є. Капустіна, А. Гальцова, В. Новожилова, П. Петроченко, І. Чанглі та інших.

Як програмними документами автор користувався Конституцією України, Державною програмою економічного та соціального розвитку України, Кодексом Законів про працю України, іншими директивними та урядовими документами, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України «Про заходи поліпшення нормування праці у народному господарстві» від 23.03.1995 р. №197, та положеннями Міжнародної Організації Праці.

В дисертації використані дані Міністерства статистики України, матеріали виконавчих органів влади Кіровоградської області, інших регіонів України, матеріали засобів масової інформації та особистих досліджень автора.

В перебігу дослідження застосовувались методи економіко-статистичного аналізу, синтезу, порівняння, економіко-математичного моделювання, програмування, математичний апарат та електронно-обчислювальна техніка.

Особистий внесок дисертанта у розробку наукових результатів та наукова новизна дослідження:

уточнено зміст понять, відносно яких економічна теорія не виробила однозначного тлумачення, таких, як «технологічна міра праці», «системність управління нормуванням праці», «нормативне регулювання витрат праці», «функціонально-витратна оцінка рівня організації праці»,

«базова норма витрат праці»;

сформульовані концептуальні основи системного підходу до управління процесом розробки та реалізації норм і нормативів по праці у матеріальному виробництві;

визначено сутність, зміст та межі дії механізму регулювання витрат праці у виробництві;

уточнено схему формування системи норм та нормативів по праці за принципами їх розробки, оформлення, врахування законодавчих обмежень, соціологічних, психофізіологічних та інших факторів;

запропоновано схему оцінки якості норм витрат праці на підприємстві;

визначено схему планово-нормативного збалансування витрат праці на підприємстві та схему формування основних факторів, що впливають на інтенсивність праці робочого у технологічному процесі;

уточнена аналітична залежність факторів, формуючих структурні витрати праці у колективному трудовому процесі.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що його результати створюють умови для активізації заходів щодо удосконалення нормування праці, відтворення його значимості у формуванні показників, які характеризують ефективність праці, сприяють подоланню поглибленого в останні роки зниження якості норм витрат праці у технологічних процесах матеріального виробництва.

Основні положення дисертації можуть бути використані в навчальному процесі під час вивчення розділів курсів основ економічної теорії, макро- та мікроекономіки, планування, економіки праці, менеджменту, підприємництва.

Апробація дисертаційної роботи. Основні положення дисертаційної роботи доповідались на засіданнях кафедр «Економіка праці та менеджмент», «Фінанси та планування», на науковій раді факультету економіки Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування, на міжнародній науково-практичній конференції «Автоматизація проектування та виробництва виробів у машинобудуванні» (м. Луганськ, травень 1996 р.), та апробовані на підприємствах.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 6 наукових праць загальним обсягом 2,8 друкованих аркушів, в тому числі 1 брошура, 4 статті у наукових збірниках та тези доповідей на міжнародній науково-практичній конференції.

Обсяг та структура дисертації. Дисертаційна робота обсягом 177 сторінок складається з вступу, трьох розділів, заключної частини, 19 схем та 7 таблиць, списку використаної літератури та додатків. Структура роботи сформована з урахуванням мети та завдань, поставлених автором у виконаній роботі.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність, мета та завдання дослідження, наукова новизна та практична значимість одержаних результатів.

У першому розділі — «Соціально-економічні умови нормативного регулювання витрат праці» — аналізуються теоретичні підходи до розробки концепції регулювання витрат праці у матеріальному виробництві, визначається сутність та структура механізму регулювання, що формується у трансформаційний період.

Досліджуючи шляхи трансформації економічної системи та визначення концептуальних основ системного підходу до управління процесом розробки та реалізації норм та нормативів по праці, неможливо не враховувати глибокої кризи, яка вразила всю економіку України. Так, у промисловості Кіровоградської області, використання технологічного обладнання знизилось більш як у чотири рази і становить 22-26%, а використання робочої сили зменшилось у три рази та становить 30-31%. Кількість технічно обґрунтованих норм витрат праці, які суттєво впливають на формування якісного організаційно-технічного стану виробництва, сьогодні суттєво знизилась (в два-три рази). Це негативно віддзеркалилось у зниженні темпів продуктивності праці та результативності виробництва.

В цих умовах на основі комплексного економічного аналізу наведено оцінку стану нормування праці на підприємствах різних форм власності, з'ясовані основні домінуючі фактори впливу та обґрунтовано економічну доцільність функціонування механізму регулювання норм витрат праці у процесі виробництва на основі технологічної міри праці.

У другому розділі — «Методичні основи забезпечення нормативного регулювання рівня витрат праці» окреслені принципи формування та вимірювання прогресивних витрат праці у безпосередньому зв'язку з показником продуктивності праці та методами його визначення у різних умовах виробничої та підприємницької діяльності в економіці ринкового типу.

Запропоновані методи оцінки якості норм витрат та активізації використання витрат робочого часу у процесі виробництва.

У третьому розділі — «Нормативне регулювання витрат праці в матеріальному виробництві» обґрунтовано необхідність контрольно-регулюючої функції управління витратами праці, запропоновано схему планово-нормативного збалансування витрат праці в процесі виробництва та схему формування основних факторів, впливаючих на інтенсивність використання витрат праці у технологічному процесі. Запропоновані деякі заходи по активізації діяльності місцевих органів влади щодо створення на місцях закладів по наданню підприємствам платних інформаційно-консультативних та практичних послуг у поліпшенні нормування праці.

У висновках узагальнено основні теоретичні і практичні результати, що одержані в процесі проведеного дослідження.

ОСНОВНІ НАУКОВІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. В науковій літературі багато понять, які пов'язані з предметом та об'єктами дисертаційного дослідження, мають неоднозначні трактування. Це зумовило потребу їх уточнення.

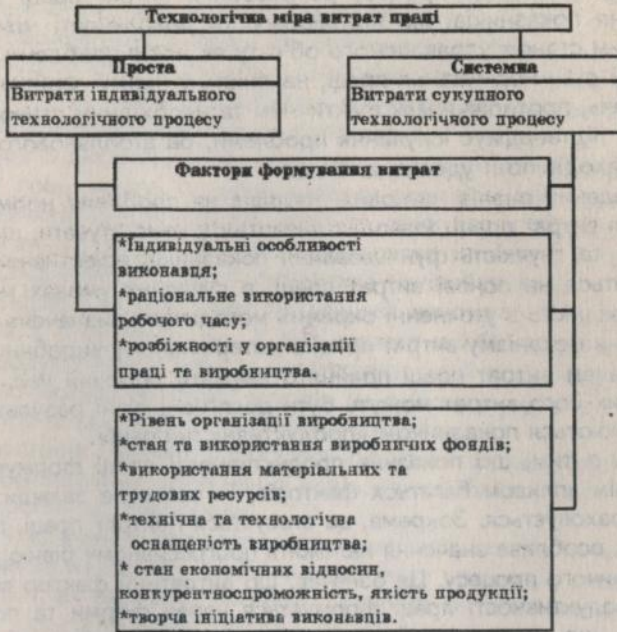
В дисертації автором доведено, що випуск конкретного продукту у матеріальному виробництві, який направлено на задоволення потреб суспільства, органічно пов'язаний взаємозумовленістю технологічного процесу з сукупними необхідними витратами на його практичну реалізацію. За цих умов функціонує технологічна міра праці, у якій знаходять своє відображення організаційні, технічні, економічні, соціальні, фізіологічні, правові та інші параметри трудового та виробничого процесів, концентрується необхідність та доцільність витрат матеріальних, сировинних, трудових витрат, проява усієї сукупності виробничо-трудової діяльності. За умов відображення індивідуальних витрат праці або індивідуальної кількості споживчої вартості діє проста технологічна міра праці. Але тоді, коли конкретна праця визначається як елемент сукупності технологічно-трудова процесів або системи, яка має однакову кількість раціональної та доцільної праці, починає функціонування система технологічна міра праці (схема 1).

Технологічна міра праці виконує багатопланові функції. Вона встановлює індивідуальну або групову (галузеву, колективну) величину раціональних витрат у їх кількісному та якісному вимірюваннях; дозволяє регулювати зусилля індивідуального (або колективного) виконавця, галузі виробництва для досягнення певного результату; зумовлює здійснення оцінки ефективності витрат праці, що є підставою для оплати та стимулювання праці, тобто для встановлення міри оплати праці; міра праці, зумовлюючи взаємозв'язок між витратами праці індивідуального або колективного виконавця та продукту, який надходить у його (їх) власне використання, впливає на формування міри споживання, тобто на формування оплати праці.

У сучасних умовах трансформаційної економіки суттєво зростає необхідність більш повного та цілеспрямованого використання технологічної міри праці для постійного удосконалення системи взаємодії міри праці, міри оплати праці, міри споживання.

2. В механізмі управління виробництвом процесу реалізації раціональних витрат праці належить провідне місце. Інструментом встановлення необхідних витрат праці є норми та нормативи, сукупність яких діє в умовах виробництва. Поняття «управління виробництвом» охоплює управління процесом праці, трудовими відносинами, відтворенням та розподілом робочої сили, організацією праці на різних рівнях виробництва, організацією оплати та стимулювання праці, плануванням та нормуванням трудових процесів. Серед проблем, які вирішуються у рамках управління виробництвом, розробка використання та регулювання норм

Формування витрат у технологічній мірі витрат праці

та нормативів витрат праці є обов'язковою його складовою частиною. Регулювання витрат праці уявляє собою підготовку, планування, розробку, апробацію та практичне застосування норм та нормативів. Складовими компонентами цього регулювання є створення та використання нормативних документів, які характеризуються різноманітними зумовленими факторами — принципом їх оформлення, напруженістю норм витрат праці, ступенем їх керованості, урахуванням соціальних, психофізіологічних, законодавчих та інших факторів. Норми витрат праці класифікуються за діапазоном їх застосування, засобів їх обґрунтування, тривалості їх дії, функціональному призначенню. Нормативні документи підрозділяють на норми та нормативи праці (техніко-технологічні та трудові) та правила, які регламентують виконання робіт (організаційні та технічні). Сукупність цих норм, нормативів та нормативної документації, обґрунтування умов та можливостей їх практичного функціонування є об'єктом досліджень та носієм проблеми нормативного регулювання витрат праці.

Саме цю сукупність компонентів, яка характеризується критеріями та показниками, що зумовлюються певними відносинами та складають єдине ціле з новими якість у порівнянні з його частинами, що висту-

пають в процесі взаємодії у якості засобів досягнення поставленої мети, і слід розуміти як систему.

Системний підхід до процесу регулювання витрат праці зумовлює встановлення показників, які підтверджують розбіжності між дійсним та очікуваним станом управляемого об'єкту як носія проблеми.

Сучасний стан нормування праці, наявність у ньому серйозних недоліків, упущень, протиріччя між фактичним та необхідним станом нормування праці підтверджує існування проблеми, багатопланового процесу реалізації заходів по її удосконаленню.

3. Проведений аналіз наукових поглядів на проблему нормативного регулювання витрат праці дозволив дисертанту констатувати, що багатофакторність та гнучкість функціонування показників ефективності праці, які формуються на основі витрат праці, в сучасних умовах мають нагальну необхідність в уточненні окремих методичних визначень відносно функціонування механізму витрат праці в матеріальному виробництві.

Вимірювачем витрат праці прийнято вважати робочий час. Однак у межах певних його витрат можуть бути досягнені різні результати праці, які вимірюються показником «продуктивність праці».

У зв'язку з тим, що показник продуктивності праці формується під безпосереднім впливом багатьох факторів, їх вплив не завжди в цьому достатньо враховується. Зокрема, це стосується і витрат праці, при формуванні яких особливе значення належить прогресивному рівню трудового та виробничого процесу. Це означає, що витратний фактор впливу на показник продуктивності праці формується через форми та показники витрат праці, що мають виробничий характер, тобто ступенем використання робочого часу, виробничого об'єкту, трудових дій, характером технологічних, соціальних та економічних умов праці та виробництва.

Останнім часом у вітчизняній промисловості невинновдано забуто про показник продуктивності праці. Цей показник не враховується статистично, не визначається аналітично. У минулому показник продуктивності праці сформувався як результат, де чисельником є обсяг виробництва, а знаменником — чисельність працюючих. Узагальнення вітчизняного досвіду та досвіду індустриальних країн з розвиненою ринковою економікою свідчить, що закордонна практика розповсюджено застосовує систему обліку, обчислення, аналізу показника продуктивності праці та використання висновків цього аналізу у практичній роботі. Ця робота проводиться стосовно до усіх сфер економіки та видів діяльності. Найбільш інтенсивно розробляються програми підвищення продуктивності праці у послугових видах діяльності.

У залежності від цілей управління, форми власності підприємства, направленості його діяльності, деяких інших факторів ґрунтується методична основа вимірювання, обчислення та використання показника продуктивності праці.

Це ґрунтування можливо згрупувати за певними ознаками.

По-перше, для потреб поточного управління на відносно короткий період виробничо-функціонального орієнтування на рівні окремого підприємства продуктивність праці не обчислюється без зв'язку з показником прибутковості виробництва. Тільки за умов, що показник продуктивності праці має пряме відношення до прибутку, він має бути корисним для менеджерів, бізнесменів, підприємців.

Досліджувані в дисертаційній роботі питання нормативного регулювання витрат праці мають у цьому випадку прямий та безпосередній вплив на показники продуктивності праці та прибутку у зв'язку з тим, що реалізація витрат робочого часу є фактором зниження витрат виробництва, підвищення його результативності та прибутковості.

По-друге, витрати на постійний та змінний капітал для підприємця або бізнесмена є рівнозначними. У цих умовах найбільш прийнятним показником продуктивності праці є багатofакторний показник, коли у знаменник включаються не тільки витрати на робочу силу, але і витрати використаного та притягнутого постійного капіталу.

По-третє, постійне технічне озброєння виробництва характерне для виробництва індустріально розвинених країн, та, особливо, їх ринкових структурних виробничих формувань.

Це зумовлює існування високотехнологічних підприємств та галузей, для яких основною ознакою є постійне оновлення продукції, високі вимоги до її якості і, як наслідок, потреба у значних витратах на наукову, дослідницьку, дослідно-конструкторську діяльність власного підприємства, на оплату праці висококваліфікованим спеціалістам та робочим. За цих умов переважаючими стають витрати розумової, інтелектуальної, творчої праці. В даному випадку показник продуктивності праці недостатньо розглядати, як можливість виробляти максимальний обсяг продукції за одиницю робочого часу або на одиницю якого-небудь матеріального ресурсу. Тут показник продуктивності праці не повинен показувати можливість або уміння виробляти багато продукції вже освоєних її видів, а висвітлювати можливість виробляти принципово нову продукцію у короткі строки, тобто швидше своїх конкурентів та задовольняти потреби своїх клієнтів.

У цих нових галузях (підприємствах) конкуренція знаходить своє відображення при обчисленні показника продуктивності праці не за знаменником, за рахунок витрат на виробництво, а за чисельником, за допомогою виробництва продукції, товарів та послуг, які конкурент виробляти чи надати не може або не може досягти такої якості. За таких умов на показник продуктивності праці впливають нові фактори, такі як «кількість нової продукції за одиницю робочого часу», «час, витрачений на більш прискорений вихід нового товару або продукції на ринок», «час, витрачений на поліпшення якості продукції», та інші.

Ці фактори дають позитивну оцінку необхідності нормативного регулювання витрат праці у процесі виробництва.

Вимірювачем або дуже впливовим фактором на продуктивність праці може бути показник, визначаючий ринковий стан виробника продукції, товару. Таким показником може бути питома вага нової продукції, яка реалізується, та динаміка цього показника. Досвід зарубіжного виробництва свідчить, що найбільш продуктивними є ті підприємства, які досягають успіхів у виробництві складних, наукових видів високотехнологічної продукції.

По-четверте, при оцінці продуктивності праці слід враховувати показники потенційної конкурентноспроможності. Підприємство або фірма, яка випускає продукцію високої якості з великими витратами на виробництво, може затриматися на ринку; якщо ж підприємство чи фірма виробляє продукцію незадовільної якості при більш-менш ефективному виробництві, шансів затриматися на ринку вони практично не мають.

По-п'яте, виробництво продукції, товару, надання послуг, інші види доцільної діяльності в матеріальному та нематеріальному виробництві не завжди дозволяють достатньо комплексно визначити складність існуючої системи виробництва. У зв'язку з цим не завжди достатньо обгрунтовується та обчислюється показник продуктивності праці. Треба відмітити, що при виборі показників, які б найбільш повно охоплювали усі особливості функціонування господарського або виробничого підрозділу, зростає кількість припущень при побудові схеми узагальнюючого показника, яким є продуктивність праці.

Перехід до системи показників зумовлює проблему оцінки загального підсумку діяльності виробничого підрозділу чи підприємства при різнонаправленій динаміці показників, які входять до цієї системи.

Зведення системи показників до одного, узагальнюючого показника за допомогою процедури виваження повертає дослідника, статиста, економіста до проблеми збільшення числа припущень. Саме цьому ніякий «найкращий» показник, ні система цих показників не дозволяє підприємцю повністю залобігти суб'єктивізму при прийнятті управлінських рішень. Однак наявність певних методичних розробок, з допомогою яких визначається використовуваний показник, може суттєво послабити елементи такого суб'єктивізму.

По-шосте, вивчення досвіду вимірювання та використання показника продуктивності праці свідчить, що сьогодні не всі підприємства України у тій чи іншій мірі можуть перейти на нове методичне його визначення. Але це вивчення свідчить про необхідність більш ретельного підходу, пошуку рішень, які б об'єктивно вимірювали продуктивність праці з урахуванням наших внутрішніх факторів, зумовлених переходом до ринкових відносин. Ці підходи повинні бути зумовлені регіонально-національним рівнем виробництва, градацією підприємств за їх виробни-

чими розмірами та належністю до нової форми власності. Ці фактори будуть, на нашу думку, визначальними при вимірюванні показника продуктивності праці та методичних підходах до регулювання витрат праці у процесі виробництва.

4. Певна увага у дисертаційній роботі приділена дослідженню питань якості норм та нормативів по праці, які є основним фактором формування прогресивного рівня витрат праці на виробництві. Під якістю норм та нормативів слід розуміти їх властивість реагувати на зміни у процесі виробництва. Невизначене (випадкове) відхилення фактичних виробничих параметрів, які склалися за період часу t , від заданих зумовлює абсолютну погрішність норми або нормативу витрат:

$$\Delta N(t) = N(t) - N_0(t),$$

де $N(t)$ — питома витрата ресурсів, відповідно фактичним виробничим умовам у період часу t ;

$N_0(t) = h(k_1, k_2, \dots, t)$ — середнє значення норми, яка є функцією заданих виробничих параметрів.

У разі виникнення, виявлення та економічного обґрунтування необхідності корегування норм або нормативів параметр $\Delta N(t)$ є величиною зміни норми. Урахування цих змін при обчисленні зумовлює реальність економічних та виробничих витрат.

Якість норм витрат праці зумовлює дію певної системи періодичної оцінки діючих чи розробляємих норм та нормативів в умовах виробничого підприємства. За нашою думкою, така оцінка могла би здійснюватися у певній послідовності — визначення якості індивідуальних норм витрат праці з диференціацією такого визначення по групах продукції, по групуванню норм витрат, функціонуючих у структурних виробничих підрозділах та на підприємстві у цілому. Запропонована схема такої оцінки визначена таблицею 1.

5. Критерії та показники як вимірювачі кількісних та якісних сторін явищ, подій, процесів у певній мірі виконують своє функціональне призначення на макроекономічному рівні. Що стосується процесів мікроекономіки, то слід зауважити на деякі уточнення відносно цих вимірювачів.

При економічному аналізі показників праці, на нашу думку, доцільно визначити або окреслити значимість таких вимірювачів:

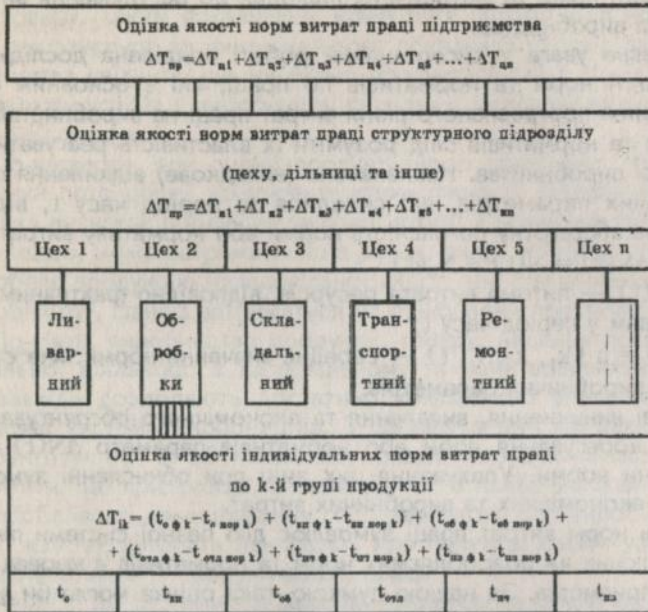
рівень, тобто результативну величину процесу, події, явища, характеризуючи їх узагальнений стан — організацію, нормування, продуктивність праці та інші;

характеристика, яка як показник уявляє собою систему окремих параметрів, які характеризують укрупнені параметри праці та виробництва, а саме: ритмічність виробництва, стан технологічного обладнання, продуктивність праці виконавця та інші;

показник, який містить певні величини, дані, відомості, на основі яких здійснюються розрахунково-аналітичні визначення характеристик.

Таблиця 1.

Схема послідовності оцінки якості норм витрат праці на підприємстві

- де t_o - основний (технологічний) час;
 $t_{\text{дп}}$ - допоміжний час, що не перекривається основним;
 $t_{\text{об}}$ - час на обслуговування робочого місця основними та допоміжними робітниками;
 $t_{\text{отд}}$ - час на відпочивок та особисті потреби;
 $t_{\text{пер}}$ - час нормованих перерв в роботі обладнання та в зайнятості робітників з організаційно-технічних причин;
 $t_{\text{за}}$ - підготовчо-заключий час.

Різні коефіцієнти, які застосовують у багатьох випадках в економічному аналізі показників праці не завжди точні, наприклад коефіцієнтне визначення рівня організації праці як результативне або кількісне значення, на нашу думку, потребує застосування інших показників.

До витратних показників у економічній літературі склалося певне категоричне відношення як до показників, фіксуючих витрати живої праці, що визначаються робочим часом. Вплив же на цей процес соціально-економічних та соціальних аспектів праці, як правило, не беруться до уваги.

Ураховуючи, що на рівні підприємств оброблювальних галузей виробництва затратний механізм формується залежно від особливостей виробництва та споживчої специфіки виробленої продукції, функці-

онально-технічну систему формують виробничі показники, а разом з нею і направленість на величину витрат праці. У цьому випадку раціональним для цілей економічного аналізу є функціонально-витратний метод визначення витрат праці, який можливо у найбільш загальному вигляді представити аналітичною залежністю:

$$\Sigma T_{\phi} = \Sigma T_{зс} + \Sigma T_{пп} + \Sigma T_{ти} + \Sigma T_{рс} ,$$

де T_{ϕ} — загальні витрати праці;

$T_{зс}$ — витрати праці на реалізацію заготівельно-постачальних функцій виробництва;

$T_{пп}$ — витрати на підготовку виробництва;

$T_{ти}$ — витрати праці на реалізацію функцій технологічного виготовлення продукції;

$T_{рс}$ — витрати праці на реалізацію та збут продукції.

Кожна зі складових частин загальних витрат праці відображає певну частину функціонально-витратного механізму та є, в свою чергу, сумою певних витрат на певному функціональному етапі виробництва.

За нашою думкою, функціонально-витратний метод оцінки або визначення витрат праці у процесі виробництва дозволяє більш повно та детально характеризувати ці витрати та дати їм найбільш вичерпну оцінку.

6. Проведений у процесі дисертаційного дослідження логіко-математичний аналіз функціонування механізму регулювання витрат праці у матеріальному виробництві зумовлює постановку задачі не лише контролю, але й формування цих витрат на стадії технологічного процесу.

З метою пошуку шляхів вирішення цих завдань здійснено економіко-математичне моделювання залежності раціональних витрат праці, індивідуальної результативності праці виконавця від впливу сукупності факторів, що діють на технологічно-необхідні витрати праці. В умовах підприємства, особливо — на етапі стабілізації економіки, застосування економіко-математичних методів за допомогою ПЕОМ відкриває можливість визначити вплив кожного конкретного фактора на формування норми штучного часу та витрат праці у цілому. Це дозволить здійснювати індивідуальний цілеспрямований підхід до підбору регуляторів трудомісткості продукції в кожних конкретних умовах, на кожному технологічному відрізку виробництва.

Якісними нормативами витрат праці вважатимуться такі, в яких передбачено мінімальний час на виготовлення деталей.

Оскільки нормативи не належать до числа «персонізованих» показників, допустимими можуть бути визначені відрізки витрат робочого часу, тобто $\alpha_1 > 0$; $\alpha_2 < 0$; $\alpha_3 = 0$ і так далі.

Оскільки пошук величин $k_{i,j}$ і b_i можна завершити тими значеннями, для яких виконані умови, тобто

$$\sum_{i=1}^n \alpha_i^2 = \min ,$$

прогресивних норм витрат праці. Їх принципіальна відмінність полягає у тому, що вони розробляються в межах однієї й тієї ж технології виробництва, зумовлюючи більш чітку та високу організацію праці при максимальній акумуляції передового виробничого досвіду, досягнутих передових прийомів та методів праці. Така норма може бути важливим мотивом у поетапному досягненні більш високих рубежів продуктивності праці. Це судження, яке формувалось у процесі виконання дисертації, викликало необхідність запропонувати методику обґрунтування та впровадження більш прогресивних базових норм витрат праці.

8. Вимоги до поліпшення стану нормування праці, окреслені постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.1995 № 197 «Про заходи поліпшення нормування праці у народному господарстві» забезпечують в сучасних умовах пошук та впровадження на підприємствах, в виробничо-територіальних комплексах та галузях виробництва заходів по активізації цієї роботи, в тому числі — на господарських засадах. У дисертаційній роботі визначено коло заходів та пропозицій, які зумовлені практикою роботи по нормуванню праці на підприємствах з урахуванням вимог ринкової економіки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

На підставі теоретичних узагальнень та результатів економічної оцінки явищ, подій та ситуацій проведено дисертаційне дослідження підтверджує необхідність посилення в сучасних умовах трансформації економіки дії механізму нормативного регулювання витрат праці в матеріальному виробництві.

Запропоновані дисертантом науково-методичні положення та рекомендації мають теоретико-прикладне значення для подальшої розробки заходів по підвищенню рівня нормування праці на підприємствах та зростанню продуктивності праці в умовах переходу України до ринкової економіки.

ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Оптимальність трудомісткості продукції. — Кіровоград: КІСМ, 1996. — 18 с.
2. Аналітична оцінка якості норм праці на підприємстві. // Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин: Загальнодержавний міжвідомчий науково-технічний збірник. — Кіровоград: КІСМ, 1996. — Вип. 24-26. — С. 181-183.
3. Оплата як важливий чинник підвищення результативності праці. // Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин: Загальнодержавний міжвідомчий науково-технічний збірник. — Кіровоград: КІСМ, 1996. — Вип. 24-26. — С. 183-185.

4. Про мінімальний розмір оплати праці. // Праця, заробітна плата, рівень життя: Збірник наукових статей за ред. професора Л. М. Фільштейна. — Кіровоград: КІСМ, 1994. — Вип. 2. — С. 41.

5. Нормування — фактор забезпечення оптимальної результативності праці. // Демографія, економіка праці та соціальна політика: Збірник наукових статей / Кол. авт. — Кіровоград: КІСМ, 1996. — Вип. 3. — С. 76.

6. Функціонально-витратний аналіз управління виробництвом, як метод підвищення його ефективності. // Тез. докл. на міжнар. наук.—практ. конференції «Автоматизация проектирования и производства изделий в машиностроении», травень 1996 р. (м. Луганськ). — Луганськ, 1996. — С. 179-182.

АННОТАЦІЯ

Котик Н. В. Нормативное регулирование затрат труда в материальном производстве. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.09.03. — Труд, заработная плата и уровень жизни. Кировоградский институт сельскохозяйственного машиностроения, Кировоград, 1997.

В диссертации исследованы проблемы регулирования затрат труда на предприятиях различных форм собственности. Разработаны концептуальные основы системного подхода к управлению процессом нормирования труда, методические основы создания механизма регулирования затрат труда на базе норм и нормативов в условиях предприятия.

SUMMARY

Kotik N. V. Standard-based Regulation of Labour Input in Material Production. A dissertation for a candidate of economic sciences degree in speciality 08.09.03. — Labour, wages, and level of living. Kirovograd Institute of Agricultural Engineering, Kirovograd, 1997.

The dissertation presents an investigation of the problems of labour input regulation at enterprises with different forms of ownership. The conceptual grounds of system approach to the control of labour rating process, methods for the development of mechanisms of labour input rating on the basis of norms under the conditions of an enterprise are developed.

Ключові слова: нормативне регулювання витрат праці, технологічна міра праці, системність управління нормуванням праці, функціонально-витратна оцінка рівня організації праці.

Комп'ютерний набір та верстка Кожухар С. Г.

Здано до набору 18.05.97. Підписано до друку 21.05.97.

Формат 60-84 1/16. Папір газетний. Надруковано на різнографі.

Гарнітура Тип Таймс. Умов. друк. арк. 1,0. Зам. N 572/97. Тир. 100 прим.

© РВЛ. КІСМ. м.Кіровоград, пр. Правди, 70-А. 1996.

Тел. 597-541, 597-551, 55-92-45.

438096

AB 37.978